

Barcelona davant del repte del canvi demogràfic

Marc Martí-Costa i Sergio Porcel

Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (IERMB)

Paraules clau: envelliment, habitatge, cures, canvi demogràfic

L'envelliment de la població és un dels reptes principals que hem d'entomar com a societat. A Barcelona, un de cada cinc residents té més de 65 anys, i segons les previsions, l'any 2040 un de cada quatre tindrà aquesta edat. Actualment a la ciutat ja hi viuen més d'un miler de veïns, i sobretot veïnes, centenàries. L'Ajuntament de Barcelona va aprovar l'any 2018 l'Estratègia sobre canvi demogràfic i envelliment per tal de donar resposta a aquest repte des d'un nou enfocament. En l'article s'analitzen els desafiaments que suposa l'envelliment per a la metròpoli en l'àmbit de l'habitatge, les cures, el suport social, la participació i les relacions intergeneracionals, i es destaquen les actuacions més innovadores que l'Estratègia preveu en aquests àmbits.

Introducció

El procés d'envelliment demogràfic que s'està produint des de fa dècades a les societats occidentals comença a constituir, ara ja, un dels reptes principals del món urbà. Actualment, a Barcelona un de cada cinc residents té més de 65 anys i, segons les previsions, l'any 2040 un de cada quatre residents tindrà aquesta edat. És cert que la intensa arribada de població estrangera (de perfil jove) que es va produir des del canvi de segle fins a l'inici de la crisi econòmica va establir la proporció de la població gran a la ciutat, però el canvi demogràfic és imparable. Ja fa uns anys que s'ha recuperat la tendència d'augment relatiu de la població gran, i un altre símptoma claríssim és el sobreenvelliment, que no ha parat de créixer. Des de l'any 2000, la població de més de 85 anys s'ha doblat al municipi, i ara ja supera el 4% del conjunt de residents. En definitiva, tot indica que en un futur proper la població gran tindrà cada cop més pes i també més edat a la capital catalana.

Per altra banda, és important assenyalar que a Barcelona aquest canvi demogràfic està adquirint un abast metropolità (Antón-Alonso et al., 2019). Durant les últimes dècades, el procés d'envelliment s'ha estès progressivament per la primera corona metropolitana. De fet, en els àmbits de baixa densitat de l'Ordal i del Delta és on el creixement de la població de més de 65 anys ha tingut un impacte més gran. A més, també es preveu que siguin aquestes àrees les que durant les properes dècades vegin incrementar més intensament la proporció de població gran, junt amb els municipis del Vallès més propers a Collserola. La distribució de la població de gent gran, per tant, s'ha tornat més homogènia arreu de la metròpoli, però malgrat això la ciutat central encara continua concentrant el nivell de sobreenvelliment més elevat avui dia, el qual també es preveu que s'anirà estenent. Com en altres grans ciutats del món, l'evolució de l'envelliment i la seva plasmació territorial marquen uns reptes importants de present i de futur per a la metròpoli de Barcelona. S'ha de fer del conjunt del territori metropolità un espai residencial més amigable per a la gent gran. S'ha d'aconseguir que l'entorn residencial afavoreixi la integració social d'aquest col·lectiu i maximitzi el seu benestar. L'agenda política local i metropolitana dels propers anys ha de contribuir a assolir aquestes fites.

En aquesta mateixa línia, l'Ajuntament de Barcelona va aprovar el 2018 l'Estratègia sobre canvi demogràfic i envelliment, on es recullen tot un conjunt d'actuacions en aquesta matèria per implementar a curt i a mitjà termini (Ajuntament de Barcelona, 2018). L'Estratègia incorpora una innovació conceptual important respecte als plans anteriors: la voluntat de deixar de ser només un pla d'actuació per a un grup d'edat, les persones grans,

i incorporar la idea d'envelliment com a procés al llarg de la vida. Això significa tenir en compte, per exemple, que les condicions de vida en les etapes anteriors seran fonamentals per poder gaudir de la vellesa. Significa tenir en compte la perspectiva de gènere en el conjunt del cicle vital per replantejar, entre d'altres, el model de cures. Significa actuar tenint present la gran diversitat entre un col·lectiu cada vegada menys homogeni i en el qual perviuen les desigualtats que afecten la resta de grups d'edat. Significa també aprofundir en les accions que fomenten les relacions intergeneracionals i en aquelles que fomentin les aportacions de les persones grans al conjunt de la societat. Operativitzar aquesta perspectiva d'actuació en polítiques concretes implica necessàriament tenir en compte també un ampli conjunt de plans i estratègies que l'Ajuntament de Barcelona està duent a terme en paral·lel, com ara l'Estratègia d'inclusió i de reducció de les desigualtats socials 2017-2027, el Pla pel dret a l'habitatge 2016-2025, l'Estratègia de democratització de les cures, la Mesura de govern d'impuls de la salut comunitària a Barcelona o la Mesura de govern per a la promoció de les persones grans a la ciutat de Barcelona 2017-2021, entre d'altres.

L'Estratègia, però, vol esdevenir la política troncal en relació amb l'envelliment a la ciutat. Així, per tal d'afrontar els grans reptes del canvi demogràfic, on tindrà un gran pes una nova generació de persones grans actives i on seran molt més habituals les persones molt grans amb necessitats de suport i cura, l'Estratègia sobre canvi demogràfic i envelliment incorpora 77 accions agrupades en 15 línies d'acció operatives i 4 eixos estratègics. Sense voluntat de fer una revisió exhaustiva de totes les accions previstes a l'Estratègia, cosa que no tindria gaire sentit,

en aquest article s'assenyalen aquelles qüestions més rellevants que les diagnosis realitzades sobre l'envelliment a la metròpoli de Barcelona posen de manifest i la manera com s'abordaran a curt termini a través de l'Estratègia.

1. L'habitatge, un pilar de benestar

L'habitatge constitueix avui dia un dels pilars de benestar més importants per a la majoria de la població gran a Barcelona. Actualment, més del 70% de la població de 65 anys o més viu en habitatges de propietat sense pagaments pendents al municipi (si s'estén la mirada al conjunt de l'àrea metropolitana, el percentatge arriba al 80%). Evidentment, aquest fet marca diferències econòmiques importants entre aquest col·lectiu i la resta de població més jove que ha d'assumir una càrrega de despeses relacionades amb l'habitatge molt superior. No haver de fer front a pagaments d'hipoteca ni de lloguer per l'habitatge compensa amb escreix la davallada d'ingressos que suposa la jubilació. Això ha contribuït a situar la gent gran com un dels col·lectius menys vulnerables en termes socioeconòmics des que va començar la gran recessió l'any 2008, sense perdre de vista que també hi ha segments d'aquesta població que no es troben en aquesta situació i que pateixen dificultats, especialment la població de més edat, majoritàriament dones que viuen soles (Porcel et al., 2018).

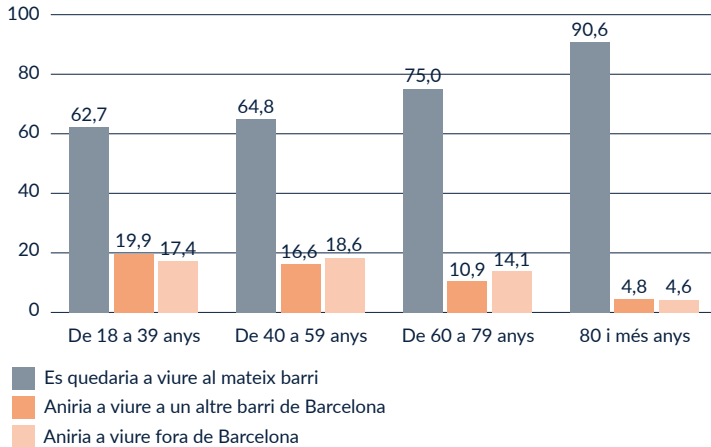
Però, ara com ara, hi ha seriosos dubtes sobre si durant les properes dècades l'abast d'aquest paper protector que l'habitatge en propietat juga en la vellesa continuarà sent tant ampli com ho és avui. És sabut que, com a conseqüència de l'augment de preus de l'habitatge que es va derivar del darrer *boom* immobiliari (1997-2007), l'accés a l'habitatge per a les noves generacions està sent

més difícil. Això significa que durant els propers anys, és probable que hi hagi un ascens progressiu de població gran que hagi d'assumir pagaments d'hipoteques o de lloguers, amb el que pot comportar aquest increment de despeses sobre els ingressos provinents de pensions de jubilació. Això, sumat a la desaparició progressiva de les rendes antigues i a l'escassetat actual d'habitatge social, fa pensar que, si no es comença a actuar ara de cara al futur amb polítiques d'habitatge que amplii les opcions residencials assequibles per a la gent gran, en les properes dècades es podrien multiplicar les situacions de risc i de vulnerabilitat social en la vellesa a la ciutat.

Per altra banda, és coneguda la voluntat majoritària de les persones grans (87,3%) de continuar vivint a la seva pròpia llar mentre puguin fer-ho (IMSERO, 2010). En el cas de Barcelona, se sap que a mesura que augmenta l'edat, també s'incrementa la voluntat de les persones de quedar-se al propi barri (gràfic 1). Així, més d'un 90% de les persones de 80 anys o més declara que, en cas que pogués i volgués fer un canvi de residència, escolliria el seu barri actual. Aquest indicador posa de manifest la importància de la xarxa relacional de proximitat, així com el fet de viure en un entorn residencial conegut per la gent gran. Pel que fa a la voluntat de permanència en l'habitatge actual, depèn d'un conjunt ampli de factors, entre els quals destaquen el règim de tinença, l'estat de salut, l'accessibilitat i l'adaptació de l'habitatge, les possibilitats de rebre suport social i assistencial al domicili, i la presència de xarxes relacionals i familiars properes.

Des d'una perspectiva àmplia, l'important per encarar bé la qüestió relacionada amb l'habitatge és anar incrementant

Gràfic 1. Lloc on aniria a viure si tingués la possibilitat i els mitjans per canviar de residència segons edat. Barcelona, 2016

Font: Ajuntament de Barcelona. Enquesta de Serveis Municipals, 2016.

el parc públic, especialment d'habitatges en règim de lloguer, per a tots els grups d'edat. L'Estratègia planteja accions tant per facilitar la permanència voluntària de les persones grans a la pròpia llar com per buscar noves solucions habitacionals. Pel que fa al primer bloc, un rol fonamental serà el reforç i la innovació en els serveis assistencials a domicili, així com el suport a les persones cuidadores, ja siguin familiars o professionals, tal com comentarem a l'apartat següent. Però ho seran també les ajudes per adaptar l'accessibilitat i la seguretat de l'edifici i l'habitatge. En aquest sentit, l'Estratègia preveu un increment de les partides pressupostàries per part de l'Institut Municipal d'Habitatge dedicades a la rehabilitació de la llar i de les escales, que inclou una línia d'ajuts per a persones amb vulnerabilitat que pot arribar a cobrir el 100% de l'actuació. En la mateixa línia, s'ha elaborat una guia-web amb recomanacions per adaptar la llar al procés d'envelliment que inclou les possibles adaptacions

funcionals i arquitectòniques, consells sobre el mobiliari i els objectes d'ús quotidià i temes energètics, d'accessibilitat i de seguretat amb les ajudes corresponents. Actualment, els districtes on resideixen més persones grans (Ciutat Vella i Nou Barris) són els que tenen més edificis sense ascensor. L'entorn proper a l'habitatge també ha de ser més accessible i amable per a les persones grans del que és ho actualment. El Pla d'accessibilitat universal de Barcelona 2018-2026 pretén continuar treballant en la millora de l'accessibilitat dels serveis municipals.

Pel que fa a les solucions habitacionals, l'Estratègia inclou la creació de nous habitatges de lloguer adaptats i amb els suports necessaris per a persones grans, i l'ampliació dels existents. Fins al 2022 es preveu la construcció d'11 noves promocions (aproximadament 650 habitatges) amb serveis per a persones grans. Per altra banda, es vol explorar el "cohousing sènior" i donar suport als col·lectius que ja hi treballen o que vulguin impulsar-lo, atesa la inexistència d'aquestes experiències a la ciutat avui dia.

Ara bé, quan no és possible mantenir-se a la pròpia llar o en altres solucions habitacionals, hi ha el recurs públic i privat dels centres de dia o bé de la institucionalització en residències. La ràtio de residències a Barcelona per cada 1.000 persones de més de 65 anys se situa en 32,9 places en residències i 7,8 places en centres de dia; mentre que en el conjunt de Catalunya aquestes ràtios se situen en 43,2 i 13,5 places¹, respectivament. Ara com ara, és ben evident

1. Segons la programació territorial 2015-2017 del Departament d'Afers Socials, Treball i Famílies de la Generalitat de Catalunya, l'objectiu de la programació era assolir 23,7 places per cada 1.000 habitants de més de 65 anys. En el cas dels centres de dia, l'objectiu per al 2012 era una ràtio a tot el territori català de 6,2 places per cada 1.000 habitants de més de 65 anys.

la manca de places en residències a la ciutat de Barcelona: l'any 2018 hi havia gairebé 4.000 persones apuntades en llista d'espera i que encara residien al domicili o en situacions d'ingrés temporal. Això es tradueix en llargs períodes d'espera, variables segons la tipologia (pública, concertada, col·laboradors, privats acreditats) i la ubicació geogràfica de cada residència. A grans trets, se situaven entre els 13 mesos de les residències de Ciutat Vella i els 56 mesos de les residències de Sant Andreu. Aquest pot ser un dels factors que expliqui per què la ciutat té un saldo migratori anual negatiu de 1.600 persones de més de 80 anys², tot i que la falta de residències també pot anar combinat amb altres factors, com ara canvis de residència motivats per buscar més proximitat amb els fills i filles que ja viuen fora de la ciutat.

1.1 Cures i serveis assistencials

Un dels factors explicatius més importants del continuat procés d'envelliment és l'increment incessant de l'esperança de vida que s'està produint des de fa dècades. A Catalunya, actualment l'esperança de vida en néixer se situa en els 83,5 anys. No cal dir que, evidentment, el fet de poder viure més anys és quelcom positiu, però cal apuntar que, en paral·lel, també estan augmentant les situacions de dependència personal entre les persones d'edat més avançada. A Barcelona, més de la meitat de les persones de més de 75 anys tenen dificultats per realitzar de manera autònoma activitats bàsiques de la vida quotidiana, com ara vestir-se, rentar-se, menjar, etc. La cura de la gent gran està adquirint cada cop més centralitat en el debat polític, sobretot per l'impacte social que se'n deriva. L'aprovació el 2006 per part del govern Zapatero de la Llei de dependència³, la qual preveu o bé una prestació addicional

per a les persones dependents o bé el reconeixement per part de la Seguretat Social de la dedicació de les cuidadores (la gran majoria són dones) en forma de cotització, és una clara mostra de la rellevància d'aquesta qüestió. Sens dubte, l'aprovació d'aquesta llei va constituir un avenç important en aquesta matèria, però la seva implementació deficient, afectada greument pel període de crisi econòmica, no està acabant d'oferir una cobertura òptima a la problemàtica.

Actualment, al municipi de Barcelona, de la població de 65 anys o més limitada per realitzar activitats bàsiques de la vida quotidiana, el 60,4% rep ajuda de la parella, d'altres familiars o d'amics, i a la primera corona metropolitana aquest percentatge ascendeix fins al 75,5% (taula 1).

Taula 1. Proveïdor d'ajuda segons lloc de residència. Població de 65 anys o més amb limitacions en les seves activitats quotidianes per algun problema de salut. Àrea metropolitana de Barcelona, 2016-2017

	Barcelona	Resta àrea metropolitana de Barcelona	Àrea metropolitana de Barcelona
No rep ajuda de ningú	22,5	14,8	19,0
Parella, altres familiars o coneguts	60,4	75,5	67,1
Persona contractada particularment	11,1	6,9	9,2
Serveis socials	3,4	1,4	2,5
Altres	2,7	1,4	2,1

Font: IERMB i Idescat, Estadístiques metropolitanas sobre condicions de vida, 2016-2017.

2. Càlcul fet analitzant el període 2011-2016 (Ajuntament de Barcelona, 2018).

3. Llei 39/2006, de 14 de desembre, de promoció de l'autonomia personal i atenció a les persones en situació de dependència.

Aquests resultats parlen per si mateixos. Les cures de les persones grans dependents s'articulen majoritàriament a partir d'un model informal generat des de l'entorn familiar que finalment acaba agreujant les desigualtats de gènere i de classe (García-Calvente et al., 2004). De gènere, perquè la cura recau sobretot en les dones, les quals es veuen més afectades pels costos de la cura: problemes de salut, que poden ser tant psíquics com físics; dificultats laborals, que poden afectar des de la conciliació de les mateixes cures amb la vida laboral o fins i tot la inserció laboral, i les relacions socials, que es poden arribar a veure minimitzades per la manca de temps disponible. Per altra banda, la dimensió de classe també és clara, en la mesura que la cura informal és més freqüent entre la classe treballadora. Són les dones amb un nivell educatiu més baix i sense feina les que habitualment constitueixen l'estereotip de cuidadora. En aquest sentit, per tal d'avançar cap a un model més igualitari, caldria plantejar la transició cap a un model més institucionalitzat de les cures, que hauria de començar per una bona implementació de la Llei de dependència.

Mentre això no es dona, l'Ajuntament de Barcelona, de la mà de l'Estratègia de democratització de les cures, està desplegant nous serveis de suport a les persones cuidadores com el Centre d'Informació i Recursos per a la Cura, amb l'objectiu d'impulsar els serveis i suports per a la cura. L'Estratègia inclou també l'ampliació de Respir Plus, un programa d'ajuts econòmics per facilitar que les persones grans amb dependència puguin estar temporalment en un centre residencial privat per a gent gran quan les famílies ho necessiten.

Un dels objectius de l'Estratègia és, com ja s'ha dit, el suport a la permanència voluntària de la gent gran a la pròpia llar. Entre les accions destacades per avançar en aquest àmbit assistencial es troba la redefinició del Servei d'Atenció Domiciliària⁴ (SAD), el que s'ha anomenat "superilles socials" o "illes de cures". Ja en el mandat anterior, l'Ajuntament de Barcelona va endegar vuit proves pilot als barris de la Marina, Sant Antoni, Vilapicina i Poblenou. Es tracta d'un nou model de provisió del SAD que consisteix en la creació d'equips d'uns 12 professionals que atenen entre 40 i 60 usuaris en una zona petita. En aquest cas, l'objectiu és oferir proximitat i eficàcia en el servei, a fi de permetre que les persones puguin gaudir de determinats serveis socials, de neteja i de salut al seu propi habitatge. Els plantejaments centrals d'aquesta iniciativa estan en sintonia amb el corrent gerontològic de l'*aging in place*, el qual cada cop guanya més pes en l'àmbit internacional. Aquest corrent es basa en les bondats de conservar l'entorn físic i social de les persones durant la vellesa.

De moment els resultats de les proves pilot estan sent positius, tant pel que fa a la millora de la qualitat del servei, com a les condicions laborals dels professionals implicats. És per això que l'Estratègia es proposa estendre el nou model al conjunt de la ciutat quan es resolgui la nova licitació del SAD, reforçant la coordinació del servei amb altres serveis i equipaments de proximitat. Un altre element previst a l'Estratègia en la mateixa línia són les millores en el servei de teleassistència, amb l'aplicació de dispositius nous i de millores tecnològiques als ja existents, així com

4. Actualment hi ha 23.811 persones que són usuàries d'aquest servei a Barcelona, un 72% dones, amb un increment respecte a l'any anterior de 2.300 persones, més de 6 de noves al dia.

una integració amb la resta de serveis. En els últims anys s'està registrant un augment de 4.600 persones usuàries noves a l'any, és a dir, gairebé 13 persones noves al dia.

1.2 Acompanyar la solitud

El procés d'envelliment va associat a una reducció progressiva dels contactes socials degut, entre d'altres, a la pèrdua de les relacions laborals, a l'emancipació de la llar dels descendents, a la defunció d'amics, parella o parents, així com a altres aspectes relacionats amb el nivell de renda i la salut (Jehoel-Gijsbers i Vrooman, 2008). Aquest procés pot provocar que les relacions interpersonals de les persones grans quedin restringides al nucli de familiars directes i a situacions de soledat no desitjada, precisament en el moment en què els suports socials es fan més necessaris (Canal, 2016)⁵.

La soledat residencial entre la gent gran és un fenomen que té una relació directa amb l'edat, de manera que la població més envellida té més probabilitats de residir sola al seu habitatge, principalment com a conseqüència de situacions de viduïtat. Actualment, el 35,9% de la població barcelonesa de més de 75 anys viu sola, tot i que no es tracta necessàriament d'una soledat no volguda. És important, però, ampliar el focus de la sociabilitat a un entorn residencial més ampli, el barri de residència, i més enllà de la parella. En aquest sentit, cal tenir present que la proximitat territorial de les xarxes familiars és rellevant com a proveïdores potencials de suport emocional i físic. Aquest fenomen és especialment freqüent al sud d'Europa, un context marcat per l'existència de règims de benestar familiaristes. Tanmateix, a Barcelona, durant les darreres dècades, en paral·lel al desenvolupament del procés de

metropolitanització, s'ha anat eixamplant la distància entre familiars, en gran part com a conseqüència de les dinàmiques residencials que es van produir amb el passat *boom* immobiliari (Porcel i Navarro-Varas, 2014).

Actualment, la disponibilitat de familiars que resideixen al mateix barri respon a dues pautes clares al territori metropolità de Barcelona. Una primera pauta té a veure amb l'edat. En el conjunt de la metròpoli, la proporció de població de 75 anys o més que té familiars al barri de residència és superior (55,1%) a la de la població d'entre 65 i 74 anys (43,4%). Aquesta situació pot tenir a veure amb estratègies d'aproximació residencial entre familiars a mesura que les persones tenen una edat més avançada, per tal de facilitar les cures en dos sentits: envers la població gran amb problemes relacionats amb la salut (discapacitat, dependència) o envers els nets. La segona pauta té un caràcter territorial. El municipi de Barcelona té una major proporció de població gran amb disponibilitat de xarxa familiar al seu entorn proper, però sobretot entre la població més envellida. Segons les dades recollides a la diagnosi de l'Estratègia, en general, es registren nivells alts de suport social i percentatges baixos de sentiment de solitud a la ciutat Barcelona, si bé aquests es poden situar per damunt del 10%. Ciutat Vella i Nou Barris destaquen per tenir un grau de suport social autopercebut més baix (una mediana de 80 punts), així com uns percentatges més alts de persones que declaren que se senten soles sovint (11% i 8,9%, respectivament). En l'altre extrem se situen els districtes de Sants-Montjuïc i Horta-Guinardó,

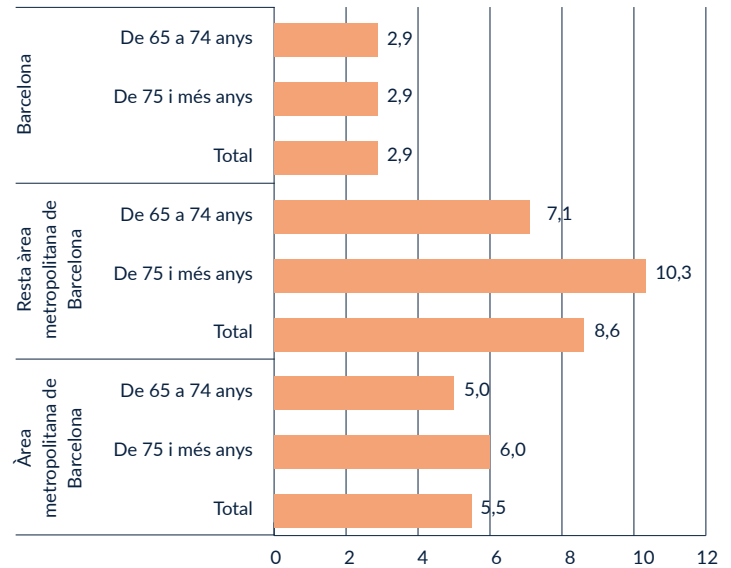
5. És per això que els programes de suport social i contacte intergeneracional esdevenen clau per al benestar físic i psicològic de les persones amb edats avançades en situacions de solitud no desitjada (Coscolla et al., 2016).

amb medianes de suport social per damunt del 95% i uns percentatges més baixos de persones que se senten soles sovint (3,3% i 2%, respectivament) (Ajuntament de Barcelona, 2018).

Les situacions més greus de solitud són les d'aïllament social. L'índex de solitud, construït a partir de l'Enquesta de convivència i relacions veïnals (ECAMB), mesura la població que no té contacte ni relació amb altres persones, visquin o no a la mateixa llar (gràfic 2). Es tracta d'aquella població que, o bé no té ningú amb qui parlar del dia a dia, o bé no té contacte de cap tipus amb familiars o amics, o bé no pot comptar amb ningú si ho necessita. Al municipi de Barcelona només el 2,9% de la població de 65 anys o més es troba en aquesta situació, un percentatge molt més baix que el que es registra a la primera corona metropolitana (8,6%). A més, si a Barcelona no hi ha diferències entre grups d'edat, a la resta de la ciutat metropolitana sí que n'hi ha, i és la població més envellida la que presenta una major prevalença (10,3% per 7,1% entre la població de 65 a 74 anys). D'acord amb aquestes dades, acompanyar la solitud serà un altre dels grans reptes que caldrà afrontar durant les properes dècades, especialment a la resta de la metròpoli (gràfic 2).

A la ciutat central, mentrestant, sembla que els programes que s'han portat a terme fins ara estan donant resultats positius, i és per això que l'Estratègia també els incorpora. És el cas del programa Radars, projecte d'acció comunitària adreçat a detectar i prevenir situacions de risc de les persones grans i a pal·liar els efectes negatius de la solitud no volguda i l'aïllament, que va iniciar el barri del Camp d'en Grassot l'any 2008. Actualment el programa

Gràfic 2. Índex de solitud segons edat i lloc de residència. Població de 65 anys i més. Àrea metropolitana de Barcelona, 2018

Font: IERMB, Enquesta de relacions veïnals i convivència de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, 2018

s'ha expandit a 40 barris de la ciutat, i al 2019 se n'hi afegiran 13 més. També es preveu potenciar al servei d'acompanyament a domicili de la gent gran, que vincula una persona voluntària que visita la persona gran al seu domicili un cop a la setmana, durant aproximadament dues hores, de manera que s'estableix un vincle de suport afectiu. A part de l'activació de persones voluntàries i de la xarxa territorial de proximitat, enfortir les relacions amb familiars i ampliar les relacions entre iguals a través de les noves tecnologies és el que pretén el programa Vincles BCN, que l'Estratègia també preveu potenciar. En la mesura que les persones socialitzades amb aquestes eines digitals es van incorporant a l'edat de jubilació, l'accés i

l'ús entre la gent gran creix de manera destacable, així com el potencial per minorar l'aïllament relacional a través d'aquest tipus d'eines. Malgrat la millora, però, s'ha de subratllar que encara es mantenen diferències importants entre les persones grans i la resta de la població: el 92,6% de la població d'entre 16 i 64 anys disposa d'internet a casa, mentre que en les persones de 65 anys o més aquest percentatge es redueix al 63%. La fractura és més profunda quan es mira l'ús d'alguna xarxa social: només el 17,4 % de les persones grans hi participen, mentre que la resta de la població ho fa gairebé en un 70% (Ajuntament de Barcelona, 2018). Una millora del disseny i la usabilitat, així com del sentit del seu ús per a les persones grans, és el que aborda l'aplicació del programa Vincles BCN.

1.3 Participació social i relacions intergeneracionals

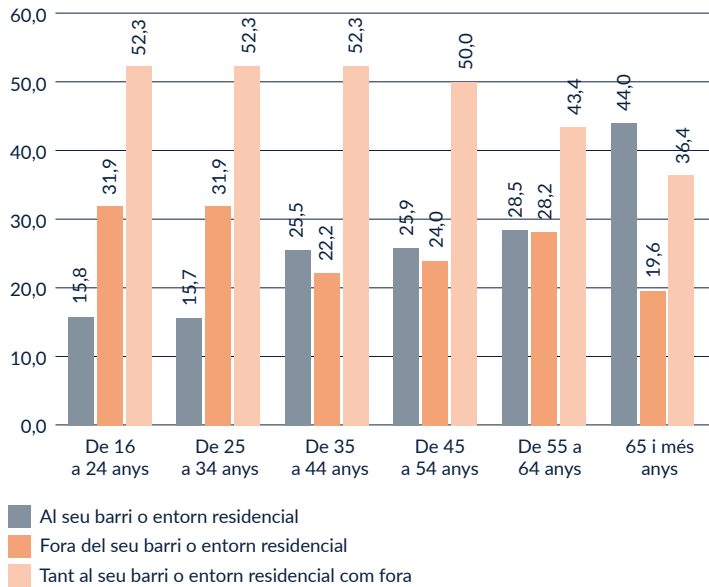
Segurament la millor prevenció per a un envelliment saludable i amb suport social és la participació social. Estudis recents (Age UK, 2017) indiquen que la participació social i comunitària és tan important o més que les desigualtats socials i econòmiques per una millor qualitat de vida de la gent gran. Si en etapes vitals anteriors el fet de sentir-se connectat, implicat amb el món en bona part es produïa a través de la feina, en la vellesa es canalitza fonamentalment a través de les activitats socials, culturals i comunitàries. Alhora, disposar d'aquesta implicació suposa un potencial enorme per al desenvolupament social i econòmic de la mateixa societat en el seu conjunt. Tanmateix, hi ha diferents barreres que s'han de superar per enfortir i valorar la participació de la gent gran, i una d'aquestes és la discriminació per edat. Campanyes innovadores per combatre l'edatisme com la de "Soc gran, i què?" de l'Ajuntament de Barcelona pretenen promoure

el reconeixement de les aportacions de les persones grans i trencar amb aquest tipus de barreres i estereotips.

Pel que fa a l'associacionisme, una dada rellevant a tenir en compte és que les persones grans estan més associades que la resta de grups d'edat, amb un 35,6%, i ho fan sobretot en organitzacions socials, culturals i de salut i en associacions de veïns i veïnes. Malgrat aquesta dada positiva, hi ha altres indicadors que mostren un gran marge de millora: les persones grans participen menys en activitats comunitàries (polítiques, culturals, benèfiques, religioses, etc.) que la resta de grups d'edat, especialment les dones. I quan es pregunta per l'assistència a activitats organitzades en grup, la gran majoria de persones grans declara que no fa aquest tipus d'activitats. No obstant això, hi ha una minoria de persones grans molt activa: mentre que un 15% diu que hi participa a activitats organitzades diverses vegades a la setmana, el 65,1 % de les persones de 75 anys o més declaren que mai hi assisteixen. En qualsevol cas, sabem que a mesura que augmenta l'edat, la preferència per realitzar les activitats en el propi barri és més gran, i per tant la dimensió de proximitat adquireix novament rellevància: el 44% de les persones les fa al seu barri, un 36 % ho fa tant dins com fora i el 19,6% les fa fora del propi barri (gràfic 3).

És necessària, doncs, una reflexió sobre com des de l'Administració es poden facilitar les aportacions i millorar les capacitats d'incidència de les persones grans, per exemple, amb noves formes d'economia de reciprocitat, de transferència d'experiència i de coneixement, d'autoorganització de serveis i prestacions o en la participació activa en la presa de decisions i el disseny

Gràfic 3. Lloc de realització de les activitats comunitàries segons grups d'edat. Barcelona, 2017

Font: IERMB, Enquesta de cohesió urbana, 2017.

de les polítiques públiques. L'Enquesta de participació ciutadana de l'any 2017 posa de manifest que, juntament amb la població més jove, la gent gran és la que menys coneixement té sobre els canals i espais de participació de l'Ajuntament de Barcelona. El Consell Assessor de la Gent Gran és l'òrgan de participació de referència en aquest àmbit, i la Convenció "Les veus de les persones grans", que se celebra cada quatre anys, el fòrum principal on debat i reflexionar sobre les polítiques per promoure un envelliment actiu i saludable. L'última convenció, que va tenir lloc al març d'aquest any 2019, va generar una bateria important de propostes al voltant de tres eixos: envellir amb drets, envellir amb dignitat i envellir participant⁶.

A més, des del 2009 el Consell Assessor de la Gent Gran dona suport al projecte "Barcelona amigable amb les persones grans", una iniciativa en favor del benestar i la salut que promou l'Organització Mundial de la Salut (OMS).

En l'àmbit de l'envelliment actiu, cal destacar dues aportacions importants que fa l'Estratègia: visibilitzar una bateria d'accions per promoure l'educació i la cultura al llarg de la vida, i una altra per fomentar les relacions intergeneracionals. Són dos àmbits en els quals caldrà aprofundir en els propers anys. En el primer bloc, l'Estratègia inclou, entre d'altres, el suport als programes universitaris dirigits a les persones grans, una campanya de promoció de les escoles de formació de persones adultes o l'enfortiment de la participació de les persones grans en les polítiques culturals de la ciutat. En el segon bloc, la programació d'activitats culturals de caràcter intergeneracional en biblioteques, museus, centres cívics, casals de barri i d'altres equipaments. A més, també es vol enfortir els projectes intergeneracionals en el programa Ciutat Educadora, així com a les aules d'extensió universitària per a la gent gran o mitjançant la redefinició del model dels casals de gent gran.

Reflexions finals

Ha arribat l'hora d'anar adaptant la ciutat a les noves estructures poblacionals que s'aniran consolidant en un futur proper. En cas contrari, s'arribarà tard. Tal com va dir fa poc, de manera molt il·lustrativa, el demògraf Juan Antonio Módenes a les jornades "Envelliment, habitatge

6. Les conclusions de la 5a Convenció es poden consultar a: https://ajuntament.barcelona.cat/dretsocials/sites/default/files/axius-documents/5a_convencio_veus_persones_grans_conclusions.pdf

i entorn” organitzades per l’Observatori Metropolità de l’Habitatge de Barcelona (OHB): “L’envelliment no implica fer més polítiques per a la gent gran, sinó continuar fent polítiques per al conjunt de la població; el que passa és que s’ha de tenir present que la majoria d’aquesta població serà més gran.” D’això es tracta, doncs, de ser conscients del canvi demogràfic que s’està produint i de la necessitat de donar-hi resposta de manera transversal a través del conjunt de polítiques públiques.

Fins fa poc, l’Ajuntament de Barcelona havia incrementat l’atenció a la gent gran en l’àmbit dels serveis socials i també havia dedicat esforços importants a la promoció i la participació d’aquest col·lectiu. També s’ha integrat aquesta mirada en altres sectors de manera més indirecta, com l’urbanisme o el transport, amb la millora significativa de l’accessibilitat per a tota la població. Però és amb l’Estratègia d’envelliment i de canvi demogràfic que l’Ajuntament de Barcelona ha acabat d’introduir aquest canvi de perspectiva de manera més decidida. Així es fa palès amb l’objectiu que es planteja “d’assolir una Barcelona per a totes les edats, amb justícia de gènere i equitat generacional, atenció a la diversitat en els cicles i les formes de vida, i fer-ho amb el protagonisme dels diversos grups socials i generacionals mitjançant accions basades en la proximitat, posant la cura i l’autonomia de les persones al centre de les polítiques”.

L’Estratègia organitza i alinea un conjunt d’accions entorn d’una sèrie d’objectius i eixos estratègics. Algunes d’aquestes accions són noves, d’altres ja existien i es volen enfortir i millorar. Caldrà veure com s’impulsa, dins el nou organigrama municipal, la implementació d’una

estratègia certament ambiciosa i transversal, per tal que aquesta no només sigui un document amb una bateria d’actuacions més o menys ben organitzada, sinó que actui per aconseguir els objectius proposats: a) impulsar serveis i suports per a la cura; b) donar suport a la permanència voluntària de les persones grans a la pròpia llar; c) lluitar contra la solitud no volguda de les persones grans; d) avançar cap a un espai públic accessible i un transport i comerç de proximitat per a tothom; e) promoure l’educació i la cultura al llarg de la vida, i f) garantir el bon tracte i treballar per la prevenció de maltractaments, entre els més rellevants. Per això és necessari desplegar els espais de governança idonis entre diferents regidories i serveis de l’Ajuntament, comptant al mateix temps amb el seguiment i la participació de la mateixa gent gran organitzada, per exemple, a través del Consell Assessor de la Gent Gran o del grup d’envelliment del Consell Municipal de Benestar Social, els quals ja van participar en la confecció de l’Estratègia. El plantejament és encertat i manca, per tant, consolidar-la i implementar-la per acabar de veure’n els efectes.

Al llarg de l’article s’han abordat amb profunditat alguns dels aspectes del procés d’envelliment que poden arribar a ser més crítics per a la cohesió social de la ciutat en un futur proper. S’ha parlat d’habitatge, de cures, de solitud i d’integració social a partir de la participació ciutadana. Com s’ha anat explicant, l’Estratègia preveu accions en tots aquests camps que es podran anar perfilant per millorar-ne els efectes. Però caldrà encarar un últim repte, que té a veure amb la dimensió territorial del fenomen. Barcelona és metropolitana, i la progressió del procés d’envelliment ofereix un nou senyal en aquesta dimensió. La metròpoli

necessita ser governada en el seu conjunt per afavorir la seva cohesió. Per què no apostar per una estratègia metropolitana?

Bibliografia

AGE UK (2017). Age Uk's Index of Wellbeing in Later Life. Disponible en línia: www.ageuk.org.uk/our-impact/policy-research/wellbeing-research/index-of-wellbeing/

ANTÓN-ALONSO, F., PORCEL, S., CRUZ, I., SÁNCHEZ, A. I COLL, F. (2019). "Canvi demogràfic, envelliment i metròpoli". Barcelona: Àrea Metropolitana de Barcelona.

AJUNTAMENT DE BARCELONA (2018). *Estratègia sobre canvi demogràfic i envelliment: una ciutat per a tots els cicles de vida (2018-2030)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

CANAL, R. (2016). "Los diez retos de las políticas locales de envejecimiento en España". A: Subirats, J. (dir.). *Edades en transición. Envejecer en el siglo XXI* (p. 165-200). Barcelona: Planeta.

COSCOLLA, R., COMAS, N. I GARCÍA, L. (2016). *L'envelliment actiu en els programes que pal·lien l'aïllament de les persones grans*. Barcelona: Fundació Pere Tarrés i Fundació Cuberes-Donlo.

GARCÍA-CALVENTE, M. M., MATEO-RODRÍGUEZ, I. I EGUIGUREN, A. (2004). "El sistema informal de cuidados en clave de desigualdad". *Gaceta Sanitaria*, 18(1), 132-139.

IMSERO (2010). Encuesta Personas Mayores. Disponible en línia: www.imserso.es/InterPresent1/groups/imserso/documents/binario/presentacionencuestamayores_20.pdf

JEHOEL-GIJSBERS, G. I VROOMAN, C. (2008). *Social Exclusion of the Elderly: A Comparative Study of EU Member States*. ENEPRI Research Report, 57.

PORCEL, S., ANTÓN-ALONSO, F., SÁNCHEZ, A. I CRUZ, I. (2018). *Condicions de vida de les persones grans a Barcelona: situació socioeconòmica i habitatge, 2016-17*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

PORCEL, S. I NAVARRO-VARAS, L. (2014). "Transformacions familiars, metropolitanització i cohesió social: els efectes de la suburbanització barcelonina en la diferenciació de les dinàmiques familiars i la cura d'infants". A: Trullén, J. (dir.) *Crisi econòmica, creixement de les desigualtats i transformacions socials* (p. 58-93). Barcelona: Àrea Metropolitana de Barcelona i Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona.